

تبیین مولفه‌های موثر در طراحی مرکزی جهت توانمندسازی زنان سرپرست خانوار

سپیده اباذری^۱

1- دانشجوی کارشناسی ارشد معماری، Solaleha25@gmail.com

چکیده

توانمندسازی زنان در ادوار گذشته کمتر مورد توجه بوده و با رشد صنعت در دوره‌ی مدرنیته و تکرر تعداد زنان سرپرست خانوار و همچنین مشکلات تامین معاش و روزمره گی آنان؛ این موضوع جامعیت عمل به خود داده است. زنان سرپرست خانوار جزء قشرهای به شدت آسیب پذیر جامعه جهت اجازه‌ی ورود به کار و کسب و کارهای فعال و نیمه فعال هستند که توجه به توانمندسازی آنان در ابعاد اقتصادی، اجتماعی، روانی و خانوادگی و روش‌های موثر بر توانمند آنان از اهمیت بالایی برخوردار است. لذا در این زمینه توجه به واکاوی مولفه‌های موثر محیط‌های کاری آنان جهت برآوردن نیازهای روحی و روانی آنان در امر توانمندسازی در قالب یک مجموعه کاری و ایده آل‌های طراحی فضایی آنان از اهداف موثر تحقیق است. مکاشفه و پدیدارشناسی مولفه‌های موثر بر محیط‌هایی با طراحی ایده آل در جهت حس حضور و تعلق در محیط کاری جهت فعالیت‌های مثبت کاری از اهداف و رویه تحقیق است. بنابراین هدف از پژوهش حاضر بررسی مولفه‌های موثر در طراحی مرکزی جهت توانمندسازی زنان سرپرست خانوار در ابعاد اجتماعی، روانی، خانوادگی و اقتصادی می‌باشد که به روش توصیفی با توجه به منابع کتابخانه‌ای و تحقیقات انجام شده صورت گرفته است. طی بررسی‌های به عمل آمده مولفه‌های کالبدی و غیر کالبدی (روانشناختی) مانند: اهمیت فضای فیزیکی و محیطی، فضای آموزش، مشاوره، تقویت خلاقیت و نوآوری، تغییر در نگرش‌ها و رفتار نقش مهمی در توانمندسازی اجتماعی، روانی، خانوادگی و اقتصادی زنان سرپرست خانوار دارند.

واژه‌های کلیدی: توانمندسازی، زنان سرپرست خانوار، طراحی معماری، آموزش

9- مقدمه

بررسی‌ها نشان می‌دهد که زنان بیش از مردان در معرض فقر و تبعیض جنسیتی قرار دارند، این مسئله به این دلیل است که زنان از قابلیت‌ها و امکانات لازم برای توانمندی و کاهش فقر برخوردار نیستند [1]. لذا ایجاد مرکزی به عنوان حفظ و سیانت از آنان در جهت اشتغال و توانمندسازی و ایجاد حمایت اجتماعی در قالب مجموعه‌ای حمایتی می‌تواند مفید واقع گردد. کمبود مشارکت زنان به عنوان نیمی از جمعیت کشور، در فعالیت‌های اقتصادی و اجتماعی، وجود تعداد کثیری از زنان جامعه ایران زیر خط فقر، کمبود اعتماد به نفس و عزت نفس در میان آن‌ها برای حضور در فعالیت‌های مختلف اجتماعی، فقدان آگاهی و دانش آنان از اطلاعات بازار کار، دوره‌های آموزش فنی و حرفه‌ای، شرایط محیط کار، قانون کار و غیره از عمده ترین و اصلی ترین مباحث مربوط به زنان است [2].

زنان سرپرست خانوار، آن دسته از بانوان هستند که به دلایل مختلف (از جمله فوت همسر، طلاق، داشتن همسر زندانی معتاد و ناتوان و معلول و ...، تجرد طولانی دختران) سرپرستی از خود و خانواده‌شان را عهده دار شدند. این دسته از زنان جامعه با مسائل بسیاری از جمله مشکلات اقتصادی، نگرش‌های منفی اجتماعی نسبت به زن سرپرست خانواده، نداشتن مهارت و آمادگی لازم برای خودکفایی اقتصادی، نگرانی نسبت به آینده خود و فرزندان دیگر مواجه هستند. براساس سرشماری سال

۹۵، آمار زنان سرپرست خانوار در کشور به سه میلیون نفر رسید که این آمار بیش از ۱۲ درصد از جمعیت کل خانوارهای کشور را در بر می گیرد. بنا به بررسی های صورت گرفته در زمان حاضر میانگین سنی زنان سرپرست خانوار به ۴۰ سال رسیده است [2].

هدف از این پژوهش، بدست آوردن مولفه های موثر در فضاهای زنان سرپرست خانوار در مراکز توانمندی می باشد به نظر می آید عدم توجه کافی به نیازها و احتیاجات زنان در زندگی روزمره مانند ایمنی، امنیت و حضور فعال در جمع و ... میزان فعالیت آنان را در فضاهای عمومی کم رنگ کرده و اجازه انتخاب و استفاده را در این فضاها از آنان تا حدی سلب می کند و از طرف دیگر ناکارآمدی محیط های فعالیت زنان سرپرست خانوار از بعد فضایی و حس تعلق به اندازه ای زیاد در روحیه و بالتبع رفتار کاری آنان تاثیر منفی گذاشته است. آنچه که از موضوع جنسیت، به عنوان یکی از عوامل اجتماعی، در مبحث معماری و طراحی فضاهای شهری به عنوان دغدغه های طراحی مورد توجه می باشد نیازهای روانی و رفتاری متفاوت متأثر از تفاوت های جنسیتی بین زنان و مردان است. اگرچه ابراهام مازلو^۱ نیازهای اساسی انسان را طبقه بندی نموده و این نیازها برای همه انسان ها اعم از مرد و زن عمومیت دارند اما نیازهای متفاوتی نیز بین جنس ها وجود دارد که عدم توجه به آنها در طراحی فضاها؛ باعث بوجود آمدن فضاهایی می شود که به مرور به جهت عدم تطابق با این نوع نیازها از حضور یکی از دو گروه استفاده کننده فضا (زن/مرد) تهی شده و به اصطلاح "فضای جنسیتی شده ایجاد می شود [3].

۲- بیان مسئله

زن سرپرست خانوار، زنی است که عواملی چون طلاق، فوت، اعتیاد و یا از کارافتادگی همسر یا پدر، رها شدن توسط مردان مهاجر یا بی مبالا، موجب سرپرستی آنها بر خانواده شده است [4]. داده های آماری در ایران از روند افزایش یابنده تعداد و نسبت زنان سرپرست خانوار در دهه اخیر خبر می دهد. بر اساس سرشماری نفوس و مسکن سال ۱۳۳۱ تعداد خانوارهای با سرپرستی زن، بیش از دو میلیون و پانصد و شصت و سه هزار خانوار می باشد. در واقع سهم زنان از سرپرستی خانوارها در سال ۱۳۳۱ (۱۲/۱ درصد) بوده است که رشد قابل ملاحظه ای را نسبت به سایر دوره های سرشماری نشان می دهد [1].

با استناد به موارد مطروحه؛ فرض تحقیق اینچنین به نظر می رسد که فعالیت های ضروری، انتخابی و اجتماعی مربوط به محیط و فضای زنان سرپرست خانوار در مراکز توانمندی بسته به نیازها و مسئولیت های خانوادگی آنان، تحت تاثیر کیفیت فضاهای موجود این مراکز، محدود شده است و نیاز به یک سری تغییر و تحولات ساختاری از بعد فضایی مثبت دارد. بنابراین لازم است تا معیارهای مؤثر بر میزان حس لذت بخشی و فعالیت زنان و ترجمه آنها در فرآیند توانمندی که منجر به ایجاد حس تعلق و شور متناسب با فعالیت های موجود در آن می گردد، استخراج شود. با بررسی این تعاریف و با توجه به مبانی و نظریات مطرح شده، می توان گفت که در طراحی مرکزی جهت توانمندسازی زنان سرپرست خانوار مولفه ها شامل دو نوع می باشند که در ابعاد کالبدی و غیر کالبدی خلاصه می گردند که در این پژوهش مولفه های کالبدی مد نظر هستند.

۹- اهمیت و ضرورت تحقیق

زنان جامعه بخصوص زنان سرپرست خانوار اقشار مغفول جامعه در مکان های کار و فعالیت شغلی از نظر نگرش های محیطی می باشند. محیط های کاری آنها اغلب سلب و دارای ساختاری فرسوده و دارای حداقل های یک محیط مناسب است و اغلب در طراحی و ساخت محیط کار و فعالیت آنها کمتر مورد توجه بوده و به میزان ضعیفی در طراحی های مکان های اشتغال و مراکز توانمندی مورد لطف واقع می شوند و عمدتاً شیوه طراحی و مولفه های تبیین شده اصولاً از مردان گرفته می شود این در حالیست که الگوی فعالیتی و محیطی زنان ترکیب متفاوتی می باشد و در نتیجه این امر؛ فضاهای تولید شده در تطبیق با

^۱ - Abraham H.Maslow.

نیازهای خاص این قشر ناموفق عمل کرده و یا راه حل‌های ارایه شده برای مشکلات موجود ناکارآمد می‌باشند لذا زنان در محیط‌های طراحی شده به طور مکرر ناسازگاری و محدودیت‌هایی را تجربه می‌کنند.

با توجه به اینکه در اکثر مجامع امروزی نگرش‌های مطلوبیت فضایی زنان سرپرست خانوار از نظر ترویج بعد حمایتی و آموزش‌های ضمن اشتغال و محرومیت زدایی و فقرزدایی و حمایت از تولید محور کم بوده و بعد کیفی فضا و محیط آنان نیز صحنه بر این موضوع است لذا ضرورت توجه هر بهتر نسبت به گذشته و ایده آل کردن فضای معماری آنان در مراکز کاری از ضرورت مهم این پژوهش می‌باشد. لذا این تحقیق در پی ارتباط چند عامل از بعد معماری فضا در تقویت ارتباط مسائل روحی و امنیتی، پیشبرد نظام آموزشی فعال در زمینه اشتغال و آموزش فنی و حرفه ای، صنعت و تولید در قالب موثر بر روحیه آنان می‌باشد.

4- اهداف تحقیق

4-9- اهداف اصلی

پژوهش حاضر با هدف ارتقای کیفیت محیط کاری زنان سرپرست خانوار از بعد فضای معماری و ایجاد بستری مناسب برای زندگی فعال آنان در جامعه کنونی که در آن زنان به عنوان افراد سرپرست بتوانند فرصت‌های مساوی مردان را به دست آورند؛ به بررسی شاخص‌های مؤثر می‌پردازد.

4-2- اهداف فرعی

- شناسایی راهکارهای مؤثر در جهت توانمندی و عزت نفس زنان سرپرست خانوار در محیط کار زنانه
- بررسی ضعف‌ها و دیدگاه‌های موجود در فضاهای توانمندی زنان

5- روش تحقیق

روش تحقیق در این پژوهش به صورت توصیفی - تحلیلی و در قالب تحلیل مبانی نظری و بررسی نمونه‌های موردی و و نظریه‌های مربوط به توانمندسازی زنان من باب محیط و فضای کاری آنان و بر اساس مستندات و منابع کتابخانه‌ای و پژوهش‌های علمی دیگر متخصصین می‌باشد.

6- پیشینه تحقیق

تاکنون تحقیقات زیادی در رابطه با بحث اشتغال و توانمندی زنان صورت گرفته است ولی در مورد بحث تاثیرات فضا و جنبه‌های کارکردی طراحی فضا بر اشتغال در مراکز توانمندی مطالعات کمتر صورت گرفته که بعضاً در این حوزه هم نبوده است. لذا در این زمینه پژوهش‌های نزدیک به موضوع مورد بررسی قرار می‌گیرد.

گروسی و شبستری (1331) پژوهشی تحت عنوان «بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و سلامت روان در بین زنان سرپرست خانوار در شهر کرمان» با هدف شناخت عوامل اجتماعی مرتبط با سلامت روان زنان سرپرست خانوار تحت پوشش بهزیستی شهر کرمان انجام داده‌اند. برای انجام این پژوهش از چارچوب نظری سرمایه اجتماعی شبکه (در بعد ساختاری، تعاملی و کارکردی) و پیامدهای آن در حوزه سلامت استفاده کرده‌اند. طبق نتایج این پژوهش، حمایت مالی، حمایت عاطفی، حمایت خدماتی و مشارکت اجتماعی، مهم‌ترین عوامل اجتماعی پیش‌بینی‌کننده سلامت روان افراد مورد مطالعه بوده است. بنابراین، سرمایه اجتماعی شبکه، خصوصاً در بعد کارکردی، بیش از سرمایه اجتماعی عام در تبیین وضعیت سلامت روان مؤثر بوده است [5].

کاشانی‌نیا و علیا (1311) پژوهشی با عنوان «عوامل استرس‌زا و رابطه آن‌ها با کیفیت زندگی زنان سرپرست خانواده» انجام داده‌اند. آن‌ها در این پژوهش به مطالعه عوامل استرس‌زا و رابطه آن‌ها با کیفیت زندگی زنان سرپرست خانواده و زنان

غیرسرپرست در منطقه غرب تهران پرداخته‌اند. یافته‌ها حاکی از آن است که زنان سرپرست خانواده نسبت به زنان غیرسرپرست میزان استرس بیشتری در زمینه مسایل اقتصادی، اجتماعی، حقوقی، روحی و خانوادگی متحمل می‌شوند. عمده ترین عامل استرس‌زا در زنان سرپرست خانواده مسائل اقتصادی و در زنان غیرسرپرست مسائل جسمی و روحی می‌باشند. همچنین زنان سرپرست خانواده از کیفیت زندگی پایین‌تری نسبت به زنان غیرسرپرست در ابعاد سلامتی و عملکردی، اقتصادی- اجتماعی، روحی - روانی و خانوادگی برخوردارند [6].

هرناندز و همکاران (2113) تحقیقی با عنوان «افسردگی و کیفیت زندگی برای زنان سرپرست خانوار و خانواده هسته‌ای» انجام داده و در مورد آن مقاله‌ای منتشر کرده‌اند. نتایج مطالعه آن‌ها نشان داده است که زنان سرپرست خانوار، کیفیت زندگی نازل، درآمد کمتر و در نتیجه افسردگی بیشتری دارند. سلامت روان، جنبه‌ای مهم از سلامت کلی و کیفیت زندگی است که کمبود آن در زندگی این گروه احساس می‌شود. همچنین عدم ارضای نیازها و نابرابری جنسیتی، به طور جدی بر کیفیت زندگی این زنان اثر گذار است [7].

رمضانپور و کبیری (1337) در پژوهشی با عنوان "طراحی مرکز حمایت از زنان بی سرپرست با رویکرد معماری تعاملی در راستای جایگاه اجتماعی" اینگونه بیان می‌کنند که؛ در این پژوهش سعی بر این است که در ابتدا شکل این مرکز را از حالت بیمارستانی به محیطی شبیه به خانه، مکانی برای آرامش و آسایش و با بیشترین میزان ایجاد تعاملات با یکدیگر تبدیل کرده، و سپس با تعبیه کردن بخشی از فضاهای ارتباط جمعی، محیطی دلچسب برای سکونت زنان بی سرپرست طراحی شود [1]. در پژوهش دیگری لی "اینگونه بیان می‌کند که کنترل بر فضای کار فیزیکی، دسترسی آسان و انعطاف پذیری در بهینه سازی محیط کاری باعث پویایی و حفظ حریم خصوصی کارمندان به ویژه زنان می‌شود که این امر در روند بازدهی شغلی تاثیر بسزایی می‌گذارد [3].

با بررسی و مطالعه‌ی نمونه‌های موردی ابعاد زیادی در توانمندی زنان مشخص شدند. این مقاله با بررسی عوامل تاثیرگذار در شکل گیری فضای بهینه جهت توانمندی زنان، در جهت امکان بوجود آمدن محیطی مطلوب از دید این گروه اجتماعی، ترجیحات فضایی آنان می‌پردازد. آنچه اهمیت دارد، شناسایی و ارزیابی معیارهای اصلی کالبدی و روانی و احساسی زنان سرپرست خانوار در این مقاله می‌باشد که جنبه بررسی و تحلیل دارد.

7- مبانی نظری

7-9- زنان سرپرست خانوار

«زنان سرپرست خانوار» اصطلاح جدیدی است که با حضور بیش تر زنان در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی کاربرد پیدا کرده است و به زنانی گفته می‌شود که بدون حضور منظم و یا حمایت یک مرد بزرگسال، سرپرستی خانوار را به عهده می‌گیرند و مسئولیت اداره اقتصادی خانواده، تصمیم‌گیری‌های عمده و حیاتی به عهده آن‌هاست [1]. این گروه از زنان را می‌توان به شکل زیر دسته‌بندی کرد: 1. زنان طلاق گرفته 2. زنان بیوه 3. زنانی که همسر آن‌ها از کار افتاده یا بیکار است 4. زنانی که همسران معتاد دارند و هزینه‌ی زندگی به عهده‌ی خودشان است 5. زنانی که همسرشان در زندان به سر می‌برد 6. زنانی که همسران آن‌ها برای یافتن شغل یا به هر دلیل دیگری مهاجرت نموده‌اند و آن‌ها عهده‌دار مسئولیت زندگی هستند [11].

7-2- توانمندسازی زنان

توانمندسازی زنان یک پدیده اجتماعی است و از جمله پدیده‌های اجتماعی تک علیتی نیستند و به عوامل درونی و بیرونی متعددی بستگی دارد. از طرفی، عوامل درونی چون وضعیت جسمانی، روانی، وضعیت اقتصادی خانواده بر توانمندی فرد نقش تعیین کننده‌ای دارد. از طرف دیگر، ساختارهای موجود اجتماعی در این مورد می‌تواند نقش تعیین کننده‌ای داشته باشد از

جمله این عوامل، تأثیر حمایت اجتماعی بر توانمندی آنان است [11]. بر این اساس توانمندسازی زنان اصطلاحی است که ارتباط تنگاتنگی را با بهبود مستمر، ارتقای صلاحیت، تغییر در رفتار و بهبود بر عملکرد زنان نشان می‌دهد [12].

شکل 1: مراکز توانمندی زنان سرپرست خانوار در اصفهان و تهران منبع: (<https://www.irna.ir>)

7-9- محیط زنان در فعالیت اجتماعی

به تمامی افعال انسانی که در راستای برآوردن یکی از نیازهای او انجام می‌گیرد، فعالیت گفته می‌شود و نحوه انجام یک فعالیت را رفتار می‌گویند. رفتار انسانی برآیندی از انگیزه‌ها و نیازهای فرد، قابلیت محیط، تصویر ذهنی فرد از دنیای خارج ناشی از ادراک او و معنایی که این تصویر برای او دارد، می‌باشد [13]. فعالیت‌ها اساس ساختار یک فضا هستند. اینکه کاری برای انجام دادن وجود داشته باشد، باعث می‌شود که افراد دلیلی برای وارد شدن به فضا و خروج از آن داشته باشند [14].

7-4- اهمیت محیط کالبدی

عملی کردن ایده‌های خلاقانه و نوآوری‌ها در سازمان‌هایی مانند مراکز تحقیقاتی مانند کارگاه‌ها و آزمایشگاه‌های مدرن اتفاق می‌افتد. که در قالب محیط‌های کاری تطبیق داده شده‌اند. درحقیقت، فضاهای کالبدی قالبی است که در آن رفتارها و برخوردهای انسان رخ می‌دهد و تأثیرات متقابلی بر وی دارد. حقیقتات صورت گرفته در اصول طراحی، ارتباط میان رفتار انسان، برخوردها و فضا را در زمینه‌هایی مانند محیط‌های کاری، مدارس، خانه‌های مسکونی و محیط‌های شهری، شناسایی کرده است [15].

8- مبانی نظری تحقیق

8-9- زنان، جنسیت و فضای کاری

از دهه 1361 میلادی به بعد موضوع جنسیت و فضا به یک گفتمان مهم در عرصه شهرسازی تبدیل شد و از دهه 1311 به بعد در متن جنبش زنان موج جدیدی تحت عنوان فمینیسم شکل شگرفت. اسپین نشان داد که فضاهای جنسیتی برای قلمرو عمومی بسیار مهم‌اند. در نگاه وی برخلاف جنسیتی اجباری که گرایش به تقلیل دادن دسترسی زنان به قلمرو عمومی دارد تفکیک جنسیتی اختیاری در مقیاس شهری می‌تواند دسترسی زنان را به قلمرو عمومی افزایش دهد [16].

8-2- نقش کیفیت محیط و رفتار

رویکرد جبری، رابطه محیط و رفتار را، رابطه علی می‌داند [17]. بسیاری از طراحان نو خردگرا را می‌توان از جمله طرفداران این نظریه به حساب آورد. از نظر این طراحان، کیفیت طراحی محیطی به مثابه کیفیت و صفتی، ذات محیط کالبدی بوده و به شکل مستقل از ناظر وجود دارد. آنان کیفیت طراحی محیط را ماهیتی متعلق به محیط و به طور مشخص متعلق به فرم می‌دانند. از پیروان این نظریه می‌توان به آلدوروسی و کریستوفر الکساندر اشاره نمود [13]. کیفیت بصری فضای کار بیان‌کننده این است که کار کردن در فضای خوشایند و با کیفیت بالا، حس خود ارزشمندی فرد را در برابر دیگران بالا می‌برد و بر رضایت مندی شغلی بیش تری منجر می‌شود [11].

8-9- مکان و تعاملات اجتماعی؛ نقش انگیزشی

ایجاد مکانهای توجه و تعامل میتواند در روحیه زنان (منظور روحیه خلاقانه) تأثیر بسزایی داشته باشد. روانشناسان محیط و اندیشمندان حوزه جغرافیای انسانی بیش از چند دهه است که رابطه هیجانی انسان و مکان را مطالعه می-کنند. برخی از اندیشمندان این حوزه که به مکان توجه داشته‌اند بر این باورند که معنا به مکان نسبت داده می‌شود و آن معنا بر اثر رابطه هیجانی میان مردم و مکان‌ها شکل می‌گیرد. بنا به اعتقاد لوو و آلتمن مکان فضایی است که در یک فرایند فرهنگی، فردی و گروهی معنادار می‌شود [13].

ساختار آموزشی، بیان کننده اهمیت محیط آموزشی در جهت نوآوری افراد از عوامل مشخص کننده معنا در یک محیط آموزشی، فضای آموزشی حاکم بر آن است که می‌توان از آن به عنوان بستر آموزشی یاد کرد. این پارامتر در قالب دو زیر شاخه محیط آموزشی و نظام آموزشی قابل تقسیم بندی است. محیط آموزشی در واقع شامل تمامی تجهیزات و امکانات آموزش می‌شود؛ که از جمله می‌توان به وجود تجهیزات کارگاه‌ها و آزمایشگاه‌ها و ... اشاره کرد. مکان به واسطه محدود کردن روابط اجتماعی در قلمرویی مشخص، احساس تعلق به گروه را پدید آورده و تقویت می‌کند و بدین ترتیب بر تراکم روابط چهره به چهره می‌افزاید [21].

8-4- تأثیر دسترسی به فضا بر میزان فعالیت زنان

فرانسیس سه نوع دسترسی را مورد شناسایی قرار داده _ فیزیکی، اجتماعی و بصری _ که کار و همکاران دسترسی نمادین را نیز به این طبقه بندی اضافه کرده اند:

الف) دسترسی فیزیکی: در مقابل دسترسی، موانع دسترسی نیز باید مورد توجه باشند (مانند در، دروازه، دیوارها، نرده ها، تغییر سطح، حجم ترافیک عبوری و ...).

ب) دسترسی اجتماعی: همه طبقات و لایه‌های اجتماعی (جنسی، سنی، قومی، نژادی و...) قادر به استفاده از فضا باشند.

پ) دسترسی بصری: امکان دیده شدن فضا به عنوان دسترسی بصری مطرح شده است

ث) دسترسی نمادین: وجود علائمی در فضا نشان می‌دهد که حضور چه افرادی در فضا خوشایند است و چه افرادی حضورشان خوشایند نیست [21]. دسترسی زنان به فضاهای کاری می‌تواند به عنوان یکی از مهره‌های اصلی بر حسب بعد فیزیکی قلمروی عمومی مورد بررسی قرار گیرد؛ که این عامل بایستی هم تسهیل کند و هم به واسطه محیط اجتماعی محدود شود. بنابراین یکی از فاکتورهای مؤثر و مانع شونده به منظور افزایش مطلوبیت و انجام تعاملات اجتماعی در یک فضای عمومی، دسترسی به فضای عمومی به تنهایی است.

8-5- عامل امنیت در محیطهای کاری زنانه

گزارش‌ها در مورد فعالیت‌های زنان حاکی از آن است که در ساعات عصر زنان از شرکت در فعالیت‌های غیرضروری اجتناب می‌کنند. بر طبق طبقه‌بندی گزارش‌های اعلام شده 25 درصد از زنان هرگز به تنهایی بعد از تاریکی هوا بیرون نمی‌روند. امنیت در محیط‌های کاری به عنوان یک فاکتور مؤثر نقش مهمی در کارکرد افراد دارد این مقوله امنیت می‌تواند از احساس فضا بر رفتار انسان ناشی گردد و زنان به عنوان جنسیت متفاوت مقوله امنیت را متفاوت تر می‌پذیرند و رفتار متفاوتی از معماری فضا انتظار دارند. مردان در مورد امنیت محیطشان در قیاس با زنان، احساس مثبت تری دارند. هر دو گروه مردان و زنان در تاریکی احساس نا امنی می‌کنند اما میزان آن در زنان بالاتر است [22].

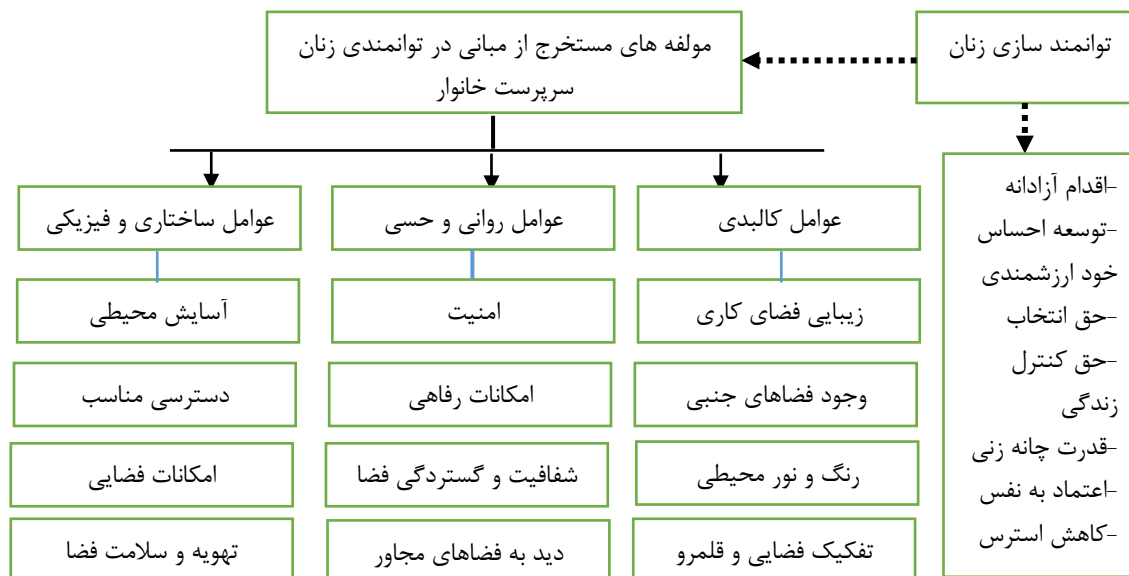
1- چهارچوب نظری تحقیق

از جمله نظریاتی که در خصوص توانمندسازی زنان مطرح شده، نظریه تواناسازی است. این نظریه براساس شرایط کشورهای درحال توسعه و ناشی از تجربیات سازمانهای دستاندرکار مسایل زنان مطرح شده است. با توجه به این نظریه که ترکیبی از نظریه‌های رفاه، برابری و فقرزدایی است لازم است که علاوه بر سطوح بالای سازمانهای دولتی، سازمانهای غیردولتی زنان نیز برای بسیج سیاسی، آگاهسازی و آموزش همگانی تلاش نمایند. به عبارتی علاوه بر تغییر قوانین، جهت تواناسازی زنان، لازم است با ارتقای آگاهی‌های زنان و مردان توسط سازمانهای دولتی و غیردولتی راه نیل به این هدف را هموار نمود. اهداف کوتاه‌مدتی که در این نظریه دنبال می‌شود شامل آموزشهای کوتاه مدت در بخش‌های رسمی و غیررسمی، و تمرین حضور در صحنه‌های اجتماعی است که البته این اهداف بیشتر به نیازهای عملی جنسیتی مربوط می‌شود. به این ترتیب تلاش می‌شود تا با تواناسازی زنان از راه ترویج فکری نو، آموزش‌های مهارتی برای فعالیت در بخش‌های اقتصادی، ارتقای آگاهی همه اعضای جامعه از نقش‌های زنان و بهبود سطح رفاه آنها، پایه‌های استواری برای اقدامات بعدی در تامین نیازهای راهبردی و حذف نابرابری‌ها در همه عرصه‌ها فراهم شود [23].

بر اساس نظریه لی کنترل بر فضای کاری فیزیکی، دسترسی آسان و انعطاف پذیری در بهینه سازی محیط کاری باعث پویایی و حفظ حریم خصوصی کارمندان به ویژه زنان می‌شود که این امر در روند بازدهی شغلی تاثیر بسزایی دارد [1]. طبق نظریه مارو "زنان از نظر اجتماع پذیری فضا و احتمال کنترل و نظارت اجتماعی آن ارتباط بالایی با میزان مطلوبیت آن فضا وجود دارد [24]. زنان خصوصیت بیولوژیکی و مسئولیت‌ها و نگاه متفاوتی در مقایسه با مردان نسبت به فضا دارند که در نوع ارتباط آنها با فضا تاثیر می‌گذارد. آنها تسهیلات خاصی را از فضا انتظار دارند که با خصوصیت جنسیتی و نیازهای عاطفی و روحیشان متناسب باشد.

مراکز توانمندی در حقیقت برای مردم طراحی می‌شوند. لذا طراحان اینگونه فضاها نیاز به درک درستی از نیازهای جسمی، عاطفی و فکری از مخاطبان بسیار متفاوت این فضاها دارند تا محیطی فرح بخش، آموزشی و لذت بخش ارائه دهند. از نظر کیم فضای کار به صورت دفتر خصوصی محصور از لحاظ کیفیت فضای محیط داخلی به ویژه از لحاظ کاهش آلودگی صوتی، حفظ حریم خصوصی و... نسبت به دفاتر با پلان باز مناسب ترند [25]. طراحان محیطی معتقدند خصوصیات کالبدی محیط از یکسو و الگوها، رمزهای فرهنگی و توانایی‌های ذهنی از سوی دیگر، در شناخت کیفیت‌های محیطی اثرگذارند [17].

وکرل و وایتزمن، برای افزایش ایمنی و امنیت در فضاها سه عامل را پیشنهاد می‌کنند: 1- آگاهی از محیط، 2- امکان مشاهده به کمک دیگران و 3- دسترسی آسان به کمک در صورت نیاز [22]. جین جیکوبز، نظریه‌پرداز بزرگ شهری، در تبیین امنیت شهری به این عوامل توجه و بر وجود آنها تأکید کرد: تعامل فضای فیزیکی و فرایندهای اجتماعی سازنده محیط و فعال بودن فضا به صورت عاملی در ایجاد محیط امن و موفق [22]. عامل زمان فعالیت و مکان انجام آن نیز از اهمیت بالایی برخوردار است؛ به طوری که با احساس امنیت مرتبط بوده و به خصوص برای زنان در انتخاب و انجام فعالیت تأثیرمستقیم می‌گذارد. در بهینه سازی فضای کاری زنان سرپرست خانوار توجه به مولفه‌های روانشناختی (امنیت، امکانات رفاهی، دید به فضاهای جنبی)، کالبدی (زیبایی، تفکیک و خصوصی سازی، نور و رنگ فضا، وجود فضاهای جنبی استراحت و...) و عوامل فیزیکی (مبللمان و اسایش محیطی، دسترسی آسان، امکانات فضایی در جهت اقامت و درمان، تولید و فروش) از راهکارهای موثر در طراحی مراکز توانمندی می‌باشد و دسته بندی آنها با توجه به مبانی نظری و چارچوب نظری تحقیق بصورت ذیل خلاصه گردید:

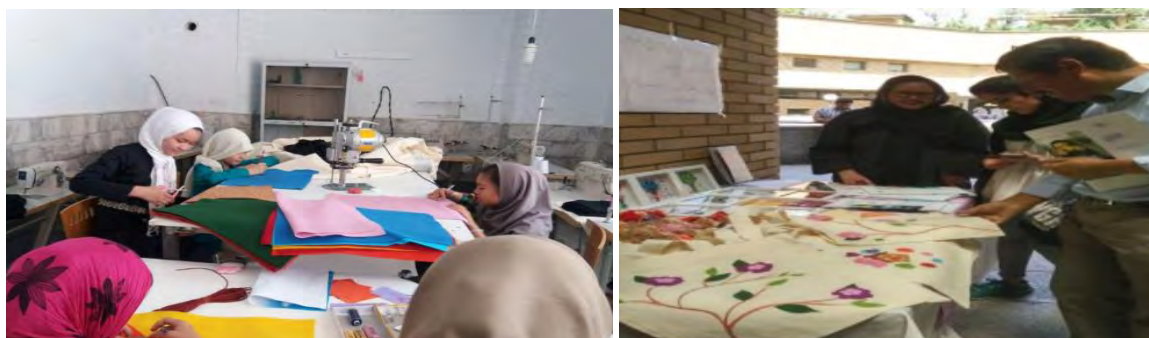

نمودار 9: مدل نظری پژوهش. مولفه های فضایی موثر در مرکز توانمندی زنان سرپرست خانوار. منبع: نگارنده

در این بین عوامل کالبدی و عوامل روانی محیط به عنوان مولفه هایی با شاخصه های موثر از بعد طراحی و دیزاین محیط توانمندسازی زنان مورد توجه بیشتری هستند که در ادامه در بحث نمونه های به آنها بیشتر پرداخته می شود.

91- بررسی نمونه های موردی داخلی

کارگاه معیشت و اشتغال زایی برای زنان و دختران پناهنده و مهاجر در مرکز حامی در قم در راستای اجرای طرح های توانمندسازی و مهارت آموزی انجمن حامی اقدام به راه اندازی کارگاه های معیشت و اشتغال زایی در مراکز تحت پوشش خود در قم کرده است. در همین راستا تجهیز و راه اندازی کارگاه خیاطی در مرکز قم یکی از اقدامات این انجمن در حوزه خدمت و ظرفیت سازی اجتماعی است که طی آن کارگاه مذکور با برگزاری دوره های مقدماتی خیاطی برای زنان و دختران جوان و همچنین دوره های کارآموزی هنرهای دستی از قبیل نمد و چرم دوزی، گلدوزی و ... ویژه کودکان ۱۷-۱۲ سال با هدف کارآفرینی و توان افزایی زنان سرپرست خانوار، کودکان و دختران جوان مهاجر افغان آغاز به کار کرد.

شکل 2: کارگاه معیشت و اشتغال زایی برای زنان و دختران پناهنده و مهاجر در مرکز حامی در قم. (منبع: <http://hamiorg.org>).

فضای تخصیص یافته دارای محیطی سلب و با عرض کم می باشد و فشردگی فضا امکان حرکت و چرخش را در مسیرهای حرکتی کم کرده است.

نگاه به فضای معماری این اقشار از مهمترین جنبه های روانی و روحی می باشد. تغییر نقش زنان در خانواده از شکل سنتی خود و همچنین افزایش حضور زنان در جامعه و تبدیل از شکل انفعالی و درون خانگی به شکل فعالانه و برو ن خانگی، نیازمند نگرش جدید در طراحی فضاهاست و می بایست در طراحی فضاها به نیازهای آنان توجه کرده و در جهت گسترش فضاها و تسهیلات مورد نیاز آنها اقدام نمود، تا امکان استفاده بهینه و غیرآسیب زای آنها را در فضاهای معماری و شهری فراهم آید [25].

جدول 9: نتایج حاصل از بررسی نمونه موردی. منبع: برداشت نگارنده.

نام و مشخصات	پروژه خصوصی - کارگاه معیشت و اشتغال زایی برای زنان در مرکز حامی در قم
پتانسیل	-توجه به ارزش های سنتی منطقه در به کارگیری خدمات و حرفه -توجه به اشتغال زایی زنان سرپرست خانوار-
نقاط ضعف	تنگ و تاریک بودن بیشتر فضاهای داخلی -رویت پذیری کم در نما-فضای سلب و کوچک مقیاس -رنگ بندی نامناسب فضا-فضایی دالان مانند-عدم مبلمان راحت برای این فن
نقاط قوت	بهره وری از فضای کاملاً زنانه-پیروی از بعد توجه به محیط زیست-توجه به امر تولید و اشتغال

شکل 3: فضای کارگاهی مرکز توانمندسازی زنان سرپرست خانوار تهران. (منبع: <https://www.bultannnews.com/>).

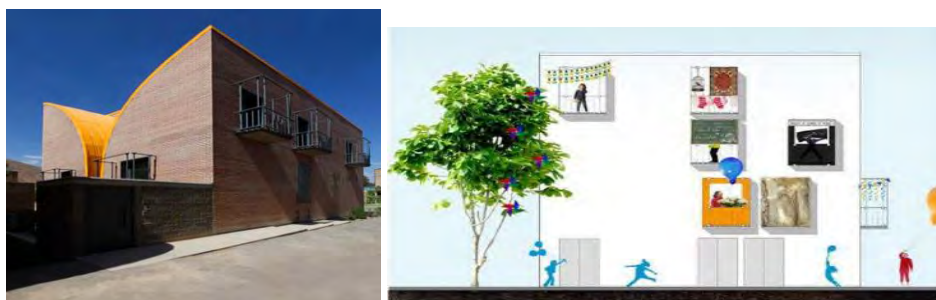
همانطور که در تصویر قابل مشاهده است زنان در فضاهای اکثراً فشرده و بدور از رنگ های شاد و دیزاین تعریف شده برای این صنف و حرفه مشغول کار هستند و فضاهای جنبی و خدماتی مانند آبدارخانه و فضای رختکن و استراحت و غیره... در برخی از این کراکز قابل مشاهده نمی باشد. نوع معماری فضاها خیلی کسل کننده و در قالب یک کارگاه اکثراً نیست و بیشتر خانه هایی بوده که تغییر کاربری داده شده اند و عملکرد فعلی را به طریق مناسب فضایی جوابگو نیستند.

جدول 2: نتایج حاصل از بررسی نمونه موردی. منبع: برداشت نگارنده.

نام و مشخصات	پروژه خصوصی - فضای کارگاهی مرکز توانمندسازی زنان سرپرست خانوار تهران
پتانسیل	اقتصاد محوری-توجه به اشتغال زایی زنان سرپرست خانوار-امکانان کاری تقریباً مناسب
نقاط ضعف	نورپردازی نامناسب فضا در شب-تنگ و تاریک بودن بیشتر فضاهای داخلی -رنگ بندی نامناسب فضا-فضای با مساحت نامناسب و اکثراً فشرده-عدم مبلمان راحت برای این فن-عدم سرزندگی فضا
نقاط قوت	بهره وری از فضای کاملاً زنانه-توجه به نور محیطی مناسب -توجه به امر تولید و اشتغال

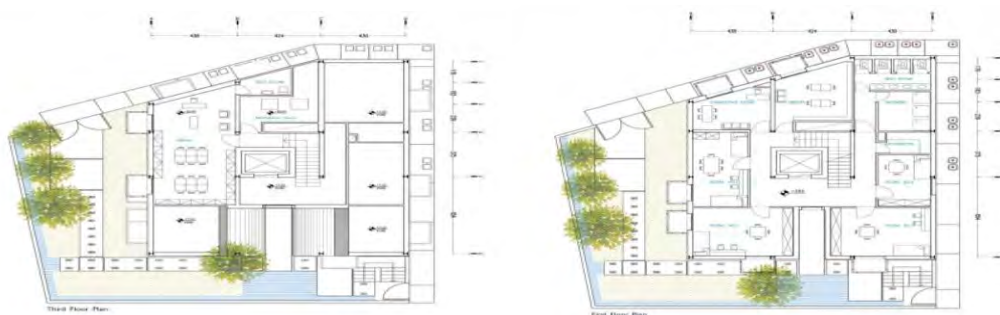
- اقامتگاه دختران بی سرپرست خوانسار

اقامتگاه دختران بی سرپرست خوانسار که در سال 32 به همت مرحوم دکتر ملکی، از خیرین خوانساری احداث و مورد بهره برداری قرار گرفت، در رقابتهای جایزه معمار سال 93 حائز رتبه اول در بخش عمومی شد. این ساختمان که در محله رئیسان خوانسار (مقابل زورخانه پوریای ولی) واقع شده، اثری زیبا از طراحان و بناکنندگان "زاو"، محمدرضا قدوسی، پارسا اردم، فاطمه رضایی فخرآستانه است که موفق به کسب این افتخار معماری گردیده است.

شکل 4: اقامتگاه دختران بی سرپرست خوانسار. ماخذ: (<http://www.caoi.ir>).

آجری بودن نما البته حکم بود اما ظاهر ساختمان طوری است که انگشت نما نشود. یک جور برخورد آرام و کاتولیک، تا فرصت و بستر گام به گام اجرا کردن اصول امروزی ما فراهم شود. جوری که عابر پیاده هنگام عبور قدم تند نکند از فرط تفاوت. همین که خانه، خانه دختران بی سرپرست است انگار کافی است برای زاویه گرفتن همسایه ها، با معماری زاویه را تندتر نکنیم که برعکس بنای اقامتگاه دختران هنگام قدم رو و هنگامی که داخل بافت به آن سرک کشیده شود، نشاط و انتزاع را به اذهان پیچیده و محافظه کار شهرستان متبادر می کند. این مسئله با جهت گیری بنا به سمت بافت مست بافت مسکونی محله رئیسان تشدید شده است، به خصوص که محورهای ساختمان با محورهای سه ساختمان تاریخی اطراف میزبان شده اند.

شکل 5: پلان طبقه اول و سوم اقامتگاه دختران بی سرپرست خوانسار. ماخذ: (<http://www.caoi.ir>).

جدول 9: نتایج حاصل از بررسی نمونه موردی. منبع: برداشت نگارنده.

نام و مشخصات	پروژه خصوصی - اقامتگاه دختران بی سرپرست در خوانسار
پتانسیل	اقتصاد محوری - توجه به سرپرست دختران - امکانان مراقبت و تامین فضای استراحت مناسب
نقاط ضعف	کوچیک بودن مقیاس فضای زیستی - رنگ بندی یکدست فضاها - فضای با مساحت نامناسب و اکثراً فشرده -
نقاط قوت	توجه به درون گرایی کالبدی - توجه به حریم و بحث تفکیک فضایی در پلان - توجه به متربال بومی آجر - توجه به فضاهای ارتباطی و فیلترینگ در پلان - بهره وری از فضای کاملاً زنانه - توجه به حضور درختان و نور محیطی مناسب - توجه به حیاط بیرونس و دیزاین محوطه - توجه به فضای ارتباطی در مرکز پلان جهت تعاملات

91-9- نمونه های خارجی

- مرکز Cedra Monar

Cedar Manor با پرستار ماهر خدمات پیشرفته ای را برای مراقبت از ضعف به بیماران آلزایمر و زوال عقل، بیماران سکنه مغزی، بیماران سرطانی و مراقبت از ضعف عمومی برای هر کسی که می خواهد استقلال را تجربه کند، با آرامش خاطر از کمک های حرفه ای در دست دارد. این مرکز مانند یک پارک تفریحی بوده و دارای فضایی ارگانیک برای کاهش اضطراب افراد می باشد و در نقاط جنبی خود دارای فضای تجمعی می باشد. محل سکونت خانواده نقش بسزایی در درمان بیماران دارند که این مرکز تلاش داشته تا از این دو مکان بهره کافی ببرد.

شکل 6: نمای بیرونی مجموعه معلولین Cedra Monar (www.memarfa.com)

مرکز توانبخشی CEDAR در Cedar lane نیویورک بر بالای تپه پر درخت و در زمینی مشرف به رودخانه هودسون واقع است. این مرکز جهت درمان های کوتاه مدت بیماران و معلولین مراجعه کننده می باشد و دارای امکانات بالقوه ای می باشد. محیط این مجموعه فضایی روح پرور برای بیمار و خانواده او ایجاد کرده، روند بهبود بیمار را تسریع می نماید.

شکل 7: فضای سبز محوطه داخلی مجموعه معلولین Cedra Monar (www.memarfa.com)

در این مرکز باغ های زیبا و آلاچیق سرپوشیده برای استفاده ساکنین به همراه خانواده و دوستانشان فراهم است. بنای آن نیز با طراحی معمارانه و مناسب، فضایی خوب برای توانبخشی و بهبود ایجاد کرده است. در این مرکز امکان نگهداری کوتاه مدت افراد سالمند نیز وجود دارد. در این مرکز بعد از بهبود بیماران به اشتغال زایی حرفه درمانی آنان نیز فکر شده و کارگاه هایی در این زمینه تشکیل می شود.

جدول 4: نتایج حاصل از بررسی نمونه موردی. منبع: برداشت نگارنده.

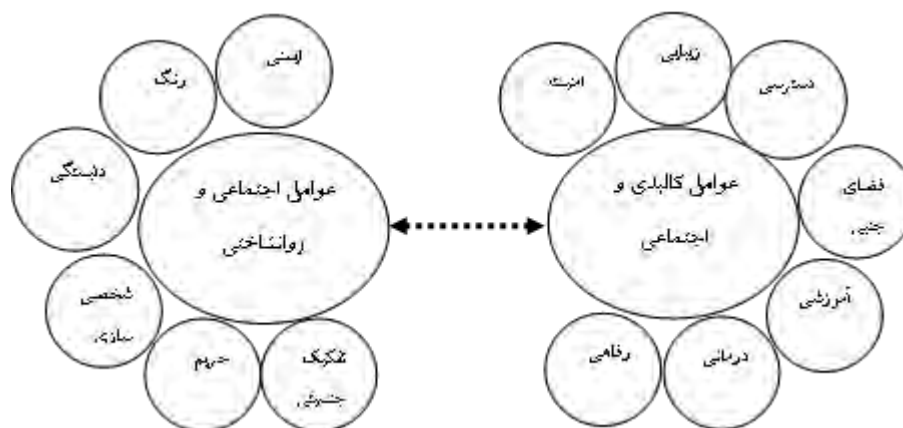
نام و مشخصات	پروژه خصوصی - مجموعه معلولین Cedra Monar
پتانسیل	آزادانه بودن اشخاص در انتخاب فعالیت - حرفه درمانی - توجه به اشتغال زایی زنان سالمند - امکانات سلامت و کار در کنار هم - آراستگی فضای زیستی

نقاط ضعف	فضاهای کم و کوچک مقیاس
نقاط قوت	توجه به فضای پارک درون محوطه زیستی-توجه به حرفه سالمندان-توجه به امر تولید و اشتغال-آموزش افراد در طی اقامت-توجه به تفریح و ملاقاتهای جمعی و تعاملی-اهمیت درمان در مجموعه

در تحلیل نمونه‌های مورد آنچه بیشتر نمود عینی داشت توجه به فضای حرفه و اشتغال زنان، نگرش‌های محیط و فضای زیستی، مبلمان، امکانات محیطی و کاری، دسترسی و کنترل دید به محیط اطراف و فضاهای تفکیک شده محیطی بودند که به عنوان شاخص‌های موثر در نمونه‌های موردی مطرح و تاثیرگذار بودند.

99- تحلیل یافته‌های تحقیق

با توجه به استنادها و داده‌های موجود و در دست محقق، آنچه از تحلیل نظریه و نمونه‌ها برآیند می‌شود این است که؛ ممکن است یک فضای کاری و اشتغال به عده‌ای از رفتارها اجازه بروز ندهد و حتی آنها را سرکوب کند لذا توجه به محیط‌های کاری زنان به عنوان اقشار آسیب پذیرتر از حیث روانشناختی و کالبدی (فیزیکی) مهم می‌باشد.

نمودار 2: مدل مفهومی پژوهش

با پیروی از متون تحقیق و مبانی نظری تحقیق آنچه در روند توانمندسازی و فضای فعالیتی زنان از بعد معماری تاثیرگذار است در قالب‌های ادراک و روان خلاصه می‌گردد.

جدول 5: عوامل تاثیرگذار در طراحی مرکز توانمندسازی زنان سرپرست خانوار (منبع: نگارنده).

عوامل تاثیرگذار در طراحی مرکز توانمندسازی زنان سرپرست خانوار	
مؤلفه	شاخصه
عوامل اجتماعی و روانشناختی	توجه به حریم و فضاهای بسته
	توجه به طبیعت و شاد بودن فضا
	تفکیک جنسیتی در محیط کاری
	دلبستگی به مکان فعالیتی و تعلق فضایی
	شخصی سازی فضاها
	تعاملات اجتماعی و فضاهای تعاملی تعریف شده
	رعایت ایمنی
عوامل کالبدی و اجتماعی	آراستگی فضای کاری-شخصی کردن فضاها و تفکیک پذیری

دسترسی آسان به دیگر فضاهای جنبی	
وجود فضاهای جنبی و خدماتی در کنار فضاهای اصلی (چند منظوره)	
طراحی فضاهای استراحت زنانه در محیط	
فرم و شکل فضایی مناسب	
ایجاد فضاهای آموزشی	
ایجاد فضاهای تفریحی	
ایجاد فضاهای درمانی	
امنیت محیطی	

92- نتیجه گیری

نتایج این پژوهش نشان می دهد که حریم خصوصی، امنیت، دسترسی و قلمرو تفکیک و توجه به امکانات رفاهی و درمانی و اقامتی در محیط مراکز توانمندی از اهمیت بالایی برخوردار است.

با توجه به مبانی نظری تحقیق و همچنین بررسی نمونه های موردی آنچه که مشخص بود در بعد فضایی این است که فضا بایستی قابلیت هایی را به افراد ارائه کند که نتیجه اش در روحیه و احساس و ماندگاری افراد تاثیر گذار باشد. فضاهای توانمندی در جامعه ایرانی بیشتر کار محور بوده و کمتر مورد توجه فنی و حرفه ای قرار گرفته اند و نیاز به یک باز اندیشی در بعد آموش و پرورش، امکانات تفریح و تعامل در محیط کاری، فضاهای جنبی مکمل، زیبایی و دسترسی مناسب محیطی و کاری می باشند. لذا عوامل کالبدی موثر در بهینه سازی فضای اشتغال زنان در مراکز توانمندی را می توان به شرح زیر اولویت بندی کرد:

- طراحی حریم شخصی و قلمرو و امنیت زنان در محیط های کاری
- طراحی فضاهای آموزشی در مراکز توانمندی به عنوان فضاهای جنبی و حرفه ای
- توجه به طراحی از جنبه زیبایی در دیزاین و گستردگی فضا و شفافیت فضایی
- تبیین و وجود امکانات و فضاهای جنبی مانند آبدارخانه، فضای استراحت، رختکن، فضای تفریح و تعامل
- طراحی و امکان شخصی سازی فضا برای افراد در بروز رفتار مناسب فضایی
- طراحی فضا بگونه ای که امکان دسترسی و کنترل ارتباط و دید به همه قسمت های مجموعه وجود داشته باشد.
- توجه به نورگیری و تهویه مناسب فضاهای اشتغال و همچنین توجه به سلامت افراد
- دسترسی آسان به فضاهای دیگر و نظم فضایی مطلوب

8- قدردانی

با سپاس بی دریغ خدمت استاد گرانمایه ام خانم دکتر مریم رزقی^۲ که مرا صمیمانه و مشفقانه یاری داده اند.

مراجع

- [1] نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن (1331): مرکز آمار ایران، www.amar.org.ir
- [2] سایت <https://www.irna.ir>
- [3] مازلو، الف. انگیزش و شخصیت، ترجمه احمد رضوانی، نشر آستان قدس رضوی، 1363.
- [4] گروسی، س.، شبستری، ش. بررسی رابطه سرمایه اجتماعی و سلامت روان در بین زنان سرپرست خانوار در شهر کرمان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، 1331.
- [5] کاشانی نیا، ز.، علیا، ز. عوامل استرس زا و رابطه آنها با کیفیت زندگی زنان سرپرست خانواده، دومین همایش توانمندسازی زنان سرپرست خانوار: صص 411-331، 1311.

² Rezghi.maryam@yahoo.com

- [6] L.Hernández., R. E.Aranda., B. G.Ramírez., M.T. Depression and Quality of Life for Women in Single-parent and Nuclear Families, *The Spanish Journal of Psychology*, 12 (1): 171- 183, 2009.
- [7] رمضانپور، ش.، کبیری، م. طراحی مرکز حمایت از زنان بی سرپرست با رویکرد معماری تعاملی در راستای جایگاه اجتماعی، ششمین کنگره علمی پژوهشی توسعه و ترویج علوم معماری و شهرسازی ایران، تهران، انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین، 1337.
- [8] Lee, s., Brand, j. Effects of control over office workspace on perceptions of the work environment and work outcomes. *Environmental Psychology*, 25 (3), 323-333, 2005.
- [3] محمدپور، ا.، علیزاده، م. زنان و فرهنگ فقر؛ مطالعه کیفی فرهنگ فقر در میان زنان سرپرست خانوار تحت پوشش بهزیستی ساری، *مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد*، صص 165-173، 1331.
- [11] کلدی، ع.، سلحشوری، پ. بررسی تاثیر حمایت اجتماعی بر توانمندسازی زنان سرپرست خانوار، *فصلنامه رفاه اجتماعی*، سال 11، شماره 41، صفحات، 63-32، 1331.
- [11] Handy, F. Womens empowermentrural, India presented at Toronto, Canada Julay, 2004.
- [12] Lang J., Creating architectural theory: The role of the behavioral sciences in environmental design“[A. Eynifar, trans]. Tehran: Tehran University Publications. [In Persian], 2000.
- [13] Seifae, M. Utility Study of Urban Public Spaces for Special Social Groups) females (Utilization in Participatory Planning“, Degree of Master of Art in Urban, 2005.
- [14] Regional planning. Department of Urban and Regional Planning School of Art, Tarbiat Modarres University.[In Persian].
- [15] کولیوند، ش. ارزیابی تاثیرات اجتماعی پارکهای بانوان شهر تهران، *پایان نامه کارشناسی ارشد*، دانشگاه بوعلی سینا، 1333.
- [16] لنگ، ج. آفرینش نظریه معماری؛ نقش علوم رفتاری در طراحی محیط، ترجمه علیرضا عینی فر، انتشارات دانشگاه تهران، 1313.
- [17] گلکار، ک. مولفه های سازنده کیفیت طراحی شهری، *مجله صفا*، سال یازدهم، شماره سی و دوم، بهار و تابستان، 1311.
- [18] Knudsen, H., Busck.O., Lind, j. Work Environment Quality:The Role of Workplace Participation and Democracy. *Work Employment and Society*, 25 (30), 379-396, 2011.
- [19] Altman, I., & Low, S. Human behavior and environments: Advances in theory and research. Volume 12: Place attachment. New York: Plenum Press, 1992.
- [21] سرمست، ب.، متوسلی، م. بررسی و تحلیل نقش مقیاس شهر در میزان حس تعلق به مکان، *نشریه مدی ریت شهری*، شماره 26، 1313.
- [21] Abbaszadegan, M. Social – psychological Types of Urban Spaces, *International Journal of Engineering Sciences*, Elm o Sanat University Press, Vol. 16, No .1, PP. 69-84. (in Persian), 2005.
- [22] Bemanian, M.R., Rafieian, M. & Zabetian, E. Evaluation of Factors Affecting the Promotion of Women’s Safety in Urban Environments (Sanjeshe Avamele Moaser bar Erteghaye Amniate Zanan dar Mohithaye Shahri). *Women in Development & Politics*, 30. 49-67, 2009.
- [23] اشتري، ب. پیامدهای تواناسازی زنان در حرفه وکالت، پژوهش زنان، 1312، 141-125.
- [24] Kim, J., de Dear, R. Workspace satisfaction: The privacy-communication trade-off in openplan offices. *Journal of Environmental Psychology*, 36, 18 -26, 2013.
- [25] ذوقی توتکابنی، م. طراحی فضاهای معماری و شهری با تکیه بر نیازهای زنان، *همایش ملی زن و معماری*، تهران، آموزشکده فنی حرفه ای دخترانه سما، 1311.